

MIREIA CABRÉ

MIQUEL BATLLORI, MEDIEVALISTA

Sols la perseverança intel·lectual i la incalculable estima per Catalunya han fet possible la naixença de l'extensa obra del P. Miquel Batllori, una tasca considerable per la seva qualitat i quantitat, que, sota el títol d'*Obra Completa*,¹ abasta 19 volums —avui tot just disponibles els 10 primers—, dividits en quatre blocs: els estudis dedicats a l'Edat Mitjana, els que tracten de l'Europa moderna del Renaixement i del Barroc, els destinats a explorar les inquietuds culturals de la Il·lustració i els que fan referències als segles XIX i XX.

Abans, però, convé subratllar que aquestes notes estan escrites amb la voluntat de fer conèixer al lector el contingut dels quatre primers volums del susdit corpus, els quals atenyen particularment el període medieval.² De fet, tal i com el mateix Batllori confessa, «sempre m'ha agradat de tractar la història de la

1. BATLLORI, Miquel. *Obra Completa* (19 vols.). Edició a cura d'Eulàlia Duran (dir.) i Josep Solervicens (coord.). València: Tres i Quatre, 1993...

2. BATLLORI, Miquel. *De l'Edat Mitjana* (vol. I, 503 p., pròleg de Jordi Rubió); *Ramon Llull i el lul·lisme* (vol. II, 519 p., pròleg d'Albert Hauf); *Arnau de Vilanova i l'Arnaldisme* (vol. III, 466 p., pròleg de Giuseppe Tavani); *La família Borja*. (vol. IV, 299 p., més VII quadres genealògics, pròleg de Pierre Mesnard). Edició a cura d'Eulàlia Duran (dir.) i Josep Solervicens (coord.). València: Tres i Quatre, 1993-1994.

cultura catalana medieval, així com la de la cultura general espanyola dels temps moderns, en la seva relació amb la cultura d'Europa» (p. 19, vol.I). Ara bé, aquest interès per la intersecció de cultures s'ha vist potenciat per un fet vital,³ per a Batllori el qual, arran de la dissolució de la Companyia de Jesús a què pertanyia, va exiliar-se a Itàlia (1932-1939), i, durant aquest sojorn a la península itàlica, va iniciar una prolixa peregrinació per les ciutats italianes a la recerca de dades sobre els jesuïtes espanyols expulsats el segle XVIII. Aquesta investigació el va portar, de retop, a la troballa de nombrosos manuscrits lul·lians, d'Arnau de Vilanova i d'altres obres catalanes medievals espargides per les biblioteques de Bèrgamo, Bolonya, Florència, Milà, Torí, Venècia, etc.

D'aleshores ençà, el P. Batllori, sense perdre de vista l'objectiu inicial que l'havia dut a Itàlia, ha aplegat i catalogat, fil per randa, tots aquests materials vinculats a l'època medieval, els quals han eixit a la llum bellament endreçats i estructurats en els volums que, tot seguit, ressenyarem acuradament.

De bell antuvi, l'interès de Batllori per l'època medieval prové dels seus estudis universitaris. Ell mateix ens fa saber que «l'interès per la història medieval em ve essencialment dels temps universitaris, encara que no precisament de la Universitat on, com ja he dit, només se'ns va ensenyar la Història de Catalunya dins de la Història d'Espanya, i no pas la Història de la Literatura Catalana».⁴ En aquesta afirmació, podem endevinar que la formació medievalística de Batllori s'orienta vers dos pols ben definits: primer de tot, el P. Miquel Batllori era un jove universitari clarividient i àvid de coneixements tant dins de la Universitat com als patis i corredors. D'aquests anys, ell recorda sovint amb estima les figures de tres professors claus: els Drs. de la Torre, Rubió i Lluch i Rubió i Balaguer. Del primer va apren-

3. HAUF, Albert. «Miquel Batllori, medievalista» dins *Miquel Batllori. Una historiografia puntual de la cultura occidental*, Anthropos, 112 (1990), p. 48-51.

4. BATLLORI, Miquel. *De l'Edat Mitjana als temps moderns i contemporanis: cinc converses sobre els meus escrits*. Edició a cura de Carla Carreras. Vic: Eumo, (1994), p. 27-28.

dre l'adaptació del mètode historicopositivista i el culte al text, altrament, dels professors Rubió va adquirir les primeres pinzellades de literatura catalana.⁵ En segon lloc, cal remarcar que, en paral·lel amb la seva carrera universitària, el P. Batllori va aprofundir en els estudis medievals i de literatura catalana a la fornida biblioteca de casa seva i a la Biblioteca de Catalunya.⁶ A partir d'aquests anys de formació, el P. Miquel Batllori va encetar un itinerari acadèmic brillant, del qual ens escau ací de rel·levar la seva professionalitat com a historiador i com a filòleg, visible en el seu esforç i en la seva capacitat de treball: una gran quantitat de publicacions de l'Edat Mitjana —entre llibres, articles, ressenyes, conferències i pròlegs— avalen la tasca investigadora del pare Miquel Batllori. Una dedicació que ha ocupat més de seixanta anys consagrats a la investigació de la cultura catalana medieval dins i fora de Catalunya.

Cal dir també que el P. Batllori es manté sempre rigorós amb el seu mètode i ponderat en els seus comentaris. Realitza lectures crítiques i racionals a través de l'adequació d'una metodologia de caire positivista que li arriba de la documentació, de la bibliografia i de la seva postura personal. De fet, empra el mètode que va aprendre, de jove, a les aules universitàries; el mateix que, més tard, va desenvolupar amb plenitud durant el seu exili italià. En definitiva, doncs, el mateix que ha fet seu a pler per articular una concepció global de la historiografia.

5. *Op. cit.*, p. 13. A propòsit del mestre Rubió i Lluch diu Batllori: «recordo una vegada que, a classe, parlant de Garcilaso, comparà Garcilaso de la Vega amb Petrarca i Ausiàs Marc, tot recordant de memòria llurs versos i llurs estrofes. Els alumnes quedàvem bocabardats, de tal manera que, fins i tot quan ja havíem aprovat la seva assignatura, sempre que parlava de literatura comparada anàvem a les seves classes a escoltar-lo».

6. *Op. cit.*, p. 14. Sobre la biblioteca de Catalunya comenta Batllori: «La Sala Cervànica fou, per a nosaltres, com un apèndix de la Universitat, perquè el que no se'ns ensenyava allà, ho apreníem en aquesta sala de la Biblioteca de Catalunya».

DE L'EDAT MITJANA

El volum I de l'*Obra Completa*, intitulat *De l'Edat Mitjana*⁷ va encapçalat per un pròleg (p.vii-xii) de Jordi Rubió i Balaguer que procedeix del volum *Vuit segles de cultura catalana a Europa*,⁸ i que s'ha reproduït aquí en memòria de la fidelitat al mestratge de Rubió en els estudis medievals. A continuació, els tres primers capítols analitzen aspectes de la cultura catalanoaragonesa durant els segles XIII i XIV. El capítol I (p.1-34) conté dos assajos que tracen una visió històrica, política i cultural del regne d'Aragó i del principat de Catalunya en el transcurs del segle XIII: el primer assaig (p. 3-18,1989) s'ocupa de la cultura escrita i el segon (p. 19-34,1975) de la història político-religiosa i de la intervenció de sant Ramon de Penyafort en els afers de la Corona d'Aragó. El capítol II (p. 35-50) consta d'un únic assaig, procedent d'una conferència inèdita del 1991, que argumenta la manifestació de la cultura catalana en el marc de la Mediterrània a través de les figures de Llull, Vilanova i Muntaner.

El capítol III (p. 51-66) és el text d'una ponència llegida el 1971 i publicada el 1986. En les premisses d'aquest capítol, el pare Batllori recorda que Jordi Rubió fou el primer a suggerir la importància de la repercussió cultural i sociològica del cisma d'Occident en el si de la corona d'Aragó. Després, el nostre autor remarca que el llibre segon de *Lo somni* de Bernat Metge es fa ressò «del cisma com a calamitat de l'Església i del món, i alhora com a font d'inquietuds religioses» (p. 53). En aquest cas, Batllori no només fa una descripció històrica dels fets, sinó que ens ofrena amb una visió personalíssima de *Lo somni* entès com el dubte de la capacitat de la raó humana per demostrar la immortalitat de l'esperit. D'altra banda, el nostre autor ens fa conèixer que el cisma va comportar la intervenció de la

7. Vid. supra nota 2.

8. BATLLORI, Miquel. *Vuit segles de cultura catalana a Europa*, (1958), 260 p. (Biblioteca Selecta, 252). Segona edició acrescuda, Barcelona, (1959), Barcelona, 319 p. Tercera edició, Barcelona, (1983), 224 p. (Llibres a l'abast, 179). Quarta edició, Barcelona, (1995), 267 p. (Cercle de lectors).

corona en els afers religiosos, la qual cosa va consolidar els regnats de Joan II i de Ferran II. En darrer terme, Batllori assenyala que, durant els anys del cisma, té lloc la puixança del profetisme d'origen joaquimític, ajudat per l'espiritualisme franciscà i l'expansió del lul·lisme. Però, també s'evidencia que el cisma d'Occident i la pesta negra del 1348 van propagar un clima de pessimisme arreu d'Europa, patent en la iconografia i en la literatura d'aquests anys. Per acabar, clou aquesta dissertació una nota complementària que aplega les intervencions dels participants al debat de la ponència.

El capítol IV d'aquest volum (p. 69-115) és bastit per tres assajos que se centren en el pensament, la cultura i la història del País Valencià en un període cronològic que va més enllà de l'Edat Mitjana, però que inclou en aquest volum per no despuntar la unitat d'aquests estudis. El primer assaig (p. 69-98, 1989) analitza la cultura escrita de 1238 a 1520. Per fer-ho, té en compte les filiacions del dret amb la política i amb la història. Desenvolupa aquests aspectes a través d'una succinta visió socio-cultural i juridico-política del País Valencià arran de la seva conquesta. El P. Batllori repara en diferents disciplines que vinculen la producció escrita d'aquests anys tant en llengua catalana com en llengua llatina. Entremig, s'ocuparà de l'escola jurídica valenciana i dels conreadors i comentaristes dels Furs, atorgats per Jaume I.

Tanmateix, atesa la puixança de l'església a l'Edat Mitjana i pel fet que Jaume I incorporés València a la província eclesiàstica tarraconense, el P. Batllori considera convenient parar esment en el dret canònic conreat per clergues i teòlegs, ens ofereix una síntesi de la història de la diòcesi valentina i dels principals canonistes valencians, hi insereix algunes notes generals sobre el procés de creació d'universitats fins a l'època de la Reforma protestant i, tot seguit, repassa la història de la fundació de la Universitat de Lleida i la de València.

Hi tenen un interès especial els comentaris que destina a la medicina, a les ciències naturals i filològiques des d'Arnau de Vilanova a la Roma d'Alexandre VI, així com els que versen sobre la presència de l'arnaldisme i del lul·lisme dins de la lite-

ratura valenciana. En aquest cas, Batllori desmembra la trajectòria mèdica d'Arnau de Vilanova de la petja que l'espiritualisme hi deixà, entroncat amb un incipient lul·lisme. Per això, primer ens dóna notícies sobre l'interès de Vilanova per la medicina arabohebraica i pels tractats de Galè i Avicenna. En acabat, ens informa de la divulgació de la literatura mèdica d'Arnau, i assenyala algunes obres ocultistes arnaldianes i d'altres de naturalistes d'autors valencians. Finalment, remarca, com a tret de l'Humanisme, l'embranchida que la Filologia va experimentar a València «reflectida tant en l'evolució de la gramàtica llatina i en l'aparició de les gramàtiques de la llengua vulgar, com en els tractats sobre l'estil llatí» (p. 82). En segon lloc, el P. Batllori ens parla de l'actitud espiritualista d'Arnau de Vilanova, inspirada en l'ideari apocalíptic i reformista de Joaquim de Fiore, i de la propagació de l'arnaldisme espiritual i escatològic al regne de València. Amb l'adveniment del lul·lisme, assenyala la convivència estable que van mantenir els arnaldians i els lul·listes fins ben entrat el segle XVI. En darrer terme, Batllori dedica unes planes a resseguir les aportacions a la cultura teològica redactades en llatí. Es clou aquest assaig amb un apartat de bibliografia essencial.

La temàtica del segon assaig (p. 99-114, 1975) versa sobre l'expansió de la història i de la cultura valencianes. Batllori ens fa conèixer un retaule de personatges que han gaudit d'una notable projecció europea fora dels nostres regnes. Esmenta l'escriptor Arnau de Vilanova, els dos papes borgians Calixt III i Alexandre VI, el poeta Ausiàs Marc, les diverses traduccions del *Tirant lo Blanc*, la trajectòria de l'humanista Joan-Lluís Vives i algunes figures rellevants del segle de la Il·lustració.

Altrament, el tercer assaig (p. 115-42, 1934-1935) assoleix un caràcter monogràfic ja que recull la supervivència de sant Vicent Ferrer a Agullent. L'interès per aquest poble va néixer precisament de l'època de novici de Batllori a Gandia. Durant dos estius, Batllori va treballar a l'arxiu del poble d'Agullent on, de fet, és veritat que sant Vicent hi havia anat a predicar.⁹ Aquest

9. Vid. *Op. cit.*, supra nota 4.

treball conté, doncs, una crònica de la història d'aquest poble de la vall d'Albaida. Batllori accentua aquells aspectes relacionats amb la devoció a sant Vicent Ferrer. Per això, destina unes pàgines a parlar de l'estada de sant Vicent a Agullent, de l'erecció de l'ermita, del «milacre de la pesta» l'any 1600 i de l'actual ermitatge. Tanquen aquest capítol la transcripció d'un conjunt de goigs que veneren la figura de sant Vicent Ferrer.

El capítol V està constituït per cinc assajos (p. 145-69, 1933; p. 171-86, 1935; p. 187-97, 1981; p. 199-216, 1938; p. 217-65, 1932), que, elaborats durant la seva etapa de joventut, palesen l'aplicació del mètode positivista enfront de la resta de treballs que serveixen un caràcter de síntesi i de valoració. Els estudis d'aquest capítol són el resultat de les recerques de manuscrits d'autors catalans conservats en biblioteques i arxius italians. En aquest treball, Batllori realitza un examen minuciós dels manuscrits, i hi addueix tota mena d'informació de context; també introdueix aclariments lingüístics i, en cada cas, realitza la transcripció crítica dels documents reportats. Entre altres coses, podem llegir textos d'Eiximenis, de Ramon Llull, d'Arnau de Vilanova, de sant Ramon de Penyafort, un tractat de falconeria, un devocionari i un llibre de manescalia.

En el capítol VI (p. 267-375) s'apleguen quatre assaigs amb caràcter d'orientacions bibliogràfiques: els nous corrents de recerca de la cultura catalanoaragonesa durant la dinastia de Barcelona (1162-1410) (p. 267-346, 1962); sobre la història de l'espiritualitat catalana als segles XIII i XIV (p. 347-54, 1954); la contribució espanyola a la història de l'Església a Itàlia (p. 350-70, 1948) i les publicacions de l'editorial romana Storia e Letteratura (p. 371-75, 1949). El propòsit de Batllori, com ell expressa, «és només d'assenyalar aquelles obres i aquells escrits que han marcat una orientació per a noves recerques i que reflecteixen per on van els vents de la historiografia sobre la nostra cultura, tant part deçà com part dellà dels Pirineus i de la Mediterrània» (p. 273).

En el capítol VII (p. 377-458) trobem 29 notes crítiques dedicades a teologia, història i filosofia (13), als moviments herètics i a la política eclesiàstica (3), a l'art medieval (3), notes fi-

lògiques (2), notes per a la història de Mallorca (3) i pàgines esparses d'historiografia europea des de la prehistòria (5).

Una nota editorial, un apèndix de sigles i abreviatures i un índex onomàstic esdevenen els *auxilia* que clouen aquest primer volum.

RAMON LLULL I EL LUL·LISME

Heus ací un dels volums primordials dins dels estudis medievals de Batllori, parlem concretament del volum II de l'*Obra Completa* intitulat *Ramon Llull i el lul·lisme*.¹⁰

Abans cal subratllar que, com indica el coordinador a la nota editorial del volum, Ramon Llull ha estat un centre d'interès constant en les investigacions de Batllori. Les seves primeres publicacions se centren en la presència de Ramon Llull en terres italianes. La recerca i la divulgació dels volums i de les idees de Ramon Llull a Itàlia es va consolidar el 1943 en un dels clàssics de Batllori, «El lul·lisme a Itàlia. Esbós de síntesi», un referent imprescindible. D'aleshores ençà, Ramon Llull ha continuat interessant-lo: un dels estudis d'aquest volum sobre el pensament pedagògic de Llull ha estat escrit el 1992.

El capítol I (p. 3-93) consta de quatre assajos que situen Llull dins l'àmbit mediterrani, precisen problemes concrets de la seva biografia i n'estudien les fonts.

El primer assaig (p. 3-43, 1960) «Ramon Llull en el món del seu temps», com indica Albert Hauf al pròleg, és un text sintètic que situa la figura de Llull en un àmbit mediterrani caracteritzat per la coexistència i la interacció constants de tres mons «més aviat autònoms que independents: el llatí, el bizantí i l'islàmic» (p. 3). De fet, la troballa essencial de Llull rau en la seva Art, «una síntesi de ciència cristiana i de mètode oriental que fingeix diàlegs i disputes amb els cristians separats de Roma, a l'Imperi bizantí» (p. 3). En aquest estudi, Batllori aprofita el

10. Vid. supra nota 2.

canemàs de la *Vida coetània*, obra que és un dels especialistes que coneix millor i que qualifica amb raó «d'autobiografia ben digna d'interessar no solament els lul·listes sinó tots els medievalistes i els hagiògrafs» (p. 80), per plantejar algunes de les qüestions que tracta després amb més deteniment, com ara la del desdoblament entre un Lull històric i un de llegendari, i el d'un Lull filòsof i un d'alquimista.

El segon assaig és dividit per dos epígrafs: el primer (p. 45-9, 1976-1978), com indica A. Hauf, dóna gran importància a l'entrevista de Lull amb sant Ramon de Penyafort a Barcelona, fins al punt d'afirmar que «potser sense aquella trobada Lull no hauria estat pas el que fou com a pensador, ni hauria pogut tenir el paper que representà en la història de les relacions entre les cultures, les religions i els pobles abocats a la nostra mar Mediterrània» (p. 45). En el segon epígraf (p. 51-67, 1980) Hauf remarca com a aspectes essencials d'aquest treball el fet que Batllori analitza les dades sobre la formació de la llegenda del suposat martiri del beat a partir de les diverses narracions conservades, i que relaciona la llegenda del martiri i la gran prevenció teològica de l'inquisidor Eimeric contra Lull, amb el culte que els fraticels valencians i catalans rendien al beat, culte paral·lel al que retien a «espirituals» com Olieu, condemnats al concili de Viena.

El tercer assaig està constituït per tres epígrafs: el primer (p. 69-81, 1982) es fixa en una de les fonts transcendents per conèixer la vida de Ramon Lull, la *Vida coetània*. Batllori es manté convençut de la historicitat i de la veracitat subjectiva i psicològica d'aquesta biografia oral que és el text original llatí de la *Vita*. En canvi, en la versió mallorquina detecta un lul·lisme fervent, una descurança lingüística i algunes formulacions concretes que fan pensar en un traductor relacionat amb els franciscans espirituals. El segon (p. 75-81, 1981) és l'*Acta* editada pel Pare Baudouin de Gaiffier. En aquest cas, Batllori mostra la seva professionalitat com a filòleg quan compara i contrasta les dues edicions recents de la *Vita*: la clàssica del pare de Gaiffier i la més recent del P. Harada. Com ha indicat Albert Hauf, Batllori realitza un exercici d'ecdòtica aplicada que suscita la

qüestió metodològica del romanista Bédier, sobre si cal editar un text a partir del manuscrit bàsic, com féu de Gaiffier, o si és preferible de col·lacionar tots els manuscrits a fi de reconstruir l'arquetip perdut. Tot i que Batllori assenyala amb rigor les lectures preferibles d'una i de l'altra edició, la impressió que rep el lector és la preferència per l'opció bederiana. El tercer epígraf (p. 83-6, 1960) planteja certes i dubtes entorn de la biografia de Ramon Llull. En aquest estudi l'objectiu de Batllori és el de «remarcant alguns dels molts punts en què el biògraf de Ramon Llull es troba davant un dubte insoluble, que l'emmena a proposar una solució problemàtica» (p. 83). Batllori exposa la problemàtica entorn a la data de naixença de Ramon Llull, la data del *Blaquerna*, la data del *Desconhort*, les hipòtesis al voltant dels itineraris de Ramon a través d'Europa i la data de la seva mort. Tanca aquest capítol un apartat que recull la bibliografia essencial (p. 87-93, 1982).

El capítol II (p. 97-217), constituït per quatre assajos, està dedicat a la producció escrita de Ramon Llull. Analitza la filosofia i el pensament pedagògic de Llull, introdueix algunes de les seves obres mestres i explica la transmissió d'alguns dels seus textos.

El primer assaig (p. 97-115, 1984) palesa alguns trets essencials de la filosofia lul·liana. En el camp de la filosofia, Batllori situa Llull en la sèrie dels filòsofs creadors i, com assenyala Hauf en el pròleg, el considera «l'únic pensador original que ha acompanyat, al llarg dels segles, totes les terres de llengua i de cultura catalanes» (p. 99).

El segon assaig (p. 117-47, 1992) descriu el pensament pedagògic de Ramon Llull. Batllori resumeix els principals trets de la pedagogia lul·liana, ens explica com i per què aquesta trobà un camp més fèrtil en els nuclis pietistes protestants que no en les nacions catòliques. Tanca aquest estudi un apèndix que reuneix els textos lul·lians més pedagògics, obres i estudis generals sobre la pedagogia lul·liana i sobre la «Doctrina pueril», estudis monogràfics i estudis comparatius.

El tercer assaig (p. 149-73, 1948) reuneix els comentaris de Batllori a algunes de les obres cabdals de Llull: (a) el *Llibre de*

l'Ordre de Cavalleria (p. 149-55, 1948), (b) el *Llibre d'amic e Amat* (p. 159-61, 1987) i (c) el *Llibre de meravelles* (p. 163-73, 1957-1960). En cadascun d'ells introdueix algunes anotacions de caràcter general sobre la data de composició i llur influència en altres obres.

En el quart assaig (p. 175-217) Batllori desenvoluparà en quatre epígrafs la transmissió d'alguns dels textos lul·lians. El primer epígraf (p. 175-82, 1964) planteja un problema de transmissió dels escrits lul·lians formulat en la pregunta: «per què els manuscrits lul·lians de Munic no són a la Vaticana?» El segon (p. 183-89, 1935) introdueix algunes notes sobre l'incunable de l'*Ars Generalis Ultima*, publicat a Venècia el 1480. En el tercer epígraf (p. 191-202, 1935) Batllori aplega i comenta alguns manuscrits lul·lians dispersos a Itàlia, concretament a Bèrgam, Florència, Gènova, Milà, Pàdua, Pavia i Pesaro. Altrament, en el darrer epígraf (p. 203-17, 1934) Batllori estudia en particular els manuscrits lul·lians i pseudolul·lians trobats als ducats de Ferrara i Mòdena.

El capítol III (p. 221-465) és l'aportació més important de Batllori al lul·lisme europeu i italià. Se centra en la difusió de Ramon Llull a Europa, primordialment a Itàlia. Està constituït per tres estudis. El primer assaig «El lul·lisme a Itàlia. Esbós de síntesi» (p. 221-335), és una síntesi detallada del lul·lisme italià. El lul·lisme és, com prova Batllori, el lligam més important que ha mantingut la vinculació d'Itàlia amb Catalunya al llarg de l'Edat Moderna.

El segon i el tercer assaig estudien el lul·lisme del Renaixement (p. 337-91) i del Barroc (p. 393-415), ambdós assajos estan constituïts per cinc epígrafs: els dedicats al Renaixement (el lul·lisme del primer Renaixement, p. 337-49, 1955; entorn del lul·lisme a França, p. 351-71, 1974; Pico della Mirandola i el lul·lisme italià al segle XV, p. 373-80, 1965; el gran cardenal d'Espanya i el lul·lista antilul·lià Fernando de Córdoba, p. 381-84, 1958 i els centres lul·listes del Renaixement i del Barroc: Pàdua i Roma, p. 385-91, 1953). En aquests subapartats, Batllori ens informa sobre la presència de Llull a França i sobre les possibles relacions amb la Devotio Moderna i amb Sibiuda, el contacte de Llull amb els espirituals franciscans i el paper difusor

de Le Myésier. Com explica A. Hauf en el pròleg, l'actitud platònico-cristiana de Pico della Mirandola, del Cusà i Sibiuda o d'autors com Luigi Sabatini, Caramuel o el cardenal Fernando de Córdoba serveix per explicar l'interès per Ramon Llull. La sèrie dedicada als estudis del Barroc constitueix una aportació interessant al deute que el Barroc sosté amb el beat (l'antilul·lisme de sant Robert Bellarmino i el procés contra el monjo celestí Placido Perilli, p. 393-409, 1957; el lul·lista bolonyès Luigi Sabatini, p. 411-37, 1936; Caramuel i la tradició del lul·lisme, p. 439-44, 1990; els jesuïtes i la combinatòria lul·liana, p. 445-50, 1960 i el lul·lisme i antilul·lisme entre els segles XVII i XVIII, p. 451-65, 1967).

Clouen aquest volum 7 notes crítiques que completen els estudis de Batllori a l'entorn de Ramon Llull i el Lul·lisme, i els *auxilia* propis de cada volum (una nota editorial, un apèndix de sigles i abreviatures i un índex onomàstic).

ARNAU DE VILANOVA I L'ARNALDISME

Encara dins del bloc medieval, el volum III titulat *Arnau de Vilanova i l'arnaldisme*¹¹ tracta d'una altra de les constants en les recerques de Batllori, la figura d'un metge reformista que va propagar una de les campanyes antiscolàstiques més roents del seu temps, Arnau de Vilanova.

Les primeres publicacions de Batllori sobre Arnau de Vilanova versen sobre la difusió de textos arnaldians en terres italianes. Aquest impuls inicial es va solidificar en la divulgació de les obres catalanes d'Arnau a «Els Nostres Clàssics» el 1947, i en la defensa de l'origen catalanoaragonès d'Arnau de Vilanova. Tota aquesta recerca històrica i documental s'aplega en aquest volum.

El capítol I (p. 3-147) conté tres assajos de caràcter essencialment biogràfic que estudien, amb actitud polèmica, la trajectòria personal d'Arnau de Vilanova i, en particular, la seva pàtria d'origen.

11. Vid. supra nota 2.

El primer (p. 3-73, 1947), escrit en col·laboració amb Joaquim Carreras i Artau, exposa una crítica del llibre de René Verrier *Études sur Arnaud de Villeneuve* (1947), publicat a partir d'una ignorància total de l'obra catalana d'Arnau i de documents d'arxiu ben coneguts. Batllori argumenta que la llengua que féu servir Arnau era el català matern, i aporta un nombre considerable de documents (p. 53-75) que així ho indiquen. El segon estudi és un minuciós recompte de les fonts que provenen que Joan Blasi no era nebot d'Arnau sinó de la seva dona, de manera que el parentesc amb aquest provençal no implicava l'origen provençal d'Arnau de Vilanova, i confirmen les sospites de l'origen jueu del gran metge (p. 75-126, 1949). El tercer estudi analitza la presència d'Arnau de Vilanova a Itàlia entre el 1267 i el 1276 i realitza una altra crítica del segon volum de Verrier, de 1949 (p. 127-147, 1950).

El capítol II (p. 149-257) dóna a conèixer la producció escrita de l'autor i la seva difusió manuscrita. Conté dos estudis, procedents principalment de les introduccions a les edicions de l'obra catalana d'Arnau publicades a ENC, que versen sobre les obres teològiques i mèdiques d'Arnau. El primer (p. 151-231) és dividit en tres epígrafs que recullen (a) els escrits espirituals i religiosos en vulgar, (b) les noves dades biogràfiques extretes del *Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus que fiebant contra tractatum Arnaldi de adventu Antichristi* i de *Expositio super 24m capitulum Mathei* i (c) les versions italianes medievals d'obres religioses d'Arnau. El segon estudi (p. 233-57, 1947) reuneix les versions medievals de les obres mèdiques escrites i divulgades en català i en llatí per Arnau de Vilanova.

El capítol III (p. 261-85) analitza en aspectes concrets i amb més profunditat l'obra teològica i mèdica d'Arnau. El primer estudi (p. 261-79, 1951) és dividit en dos epígrafs que tracten (a) l'acció antiscolàstica i d'antitomisme endegada per Arnau de Vilanova, i (b) l'aclariment d'un passatge obscur *del Raonament d'Avinyó*. El segon estudi (p. 279-283, 1944) s'ocupa de les fonts dels *Regiments de Sanitat*, una de les obres mèdiques més populars d'Arnau escrites per a Jaume II d'Aragó.

El capítol IV l'integren un conjunt d'orientacions bibliogrà-

fiques escaients sobre l'*opus* arnaldia i la filosofia del seu temps (p. 285-99, 1954).

El capítol V (p. 301-25) aplega tres estudis que interrelacionen, en àmbits diversos, les personalitats d'Arnau de Vilanova i de Ramon Llull. Tracten de llur acostament a les ciències orientals del segle XIII (p. 303-19, 1969); de dues profecies de Barcelona l'any 1520 sobre la croada, que testimonien la pervivència de certes idees politicoreligioses de caire medieval en temps de l'elecció de Carles d'Àustria com a regidor de l'Imperi romanogermànic (p. 321-25, 1975); i d'un repertori provisional, de textos arnaldians i pseudolul·lians que romanen als principals arxius i biblioteques d'Itàlia (p. 325-44, 1942).

El capítol VI (p. 347-89), dedicat a l'arnaldisme, alberga, amb dos assajos, els estudis entorn de la pervivència dels textos i de les idees d'A. de Vilanova. Batllori para esment en la significança de Sicília i Aragó en les profecies d'Arnau de Vilanova i de Joan de Rocatalhada (p. 347-63, 1989), i en un carteig erudit del segle XVIII sobre l'autenticitat del «Breviarum» d'Arnau de Vilanova (p. 365-89, 1983).

Com en els volums precedents, tanquen aquest opuscle unes notes crítiques, acompanyades dels *auxilia* dels anteriors volums: una nota editorial, un apèndix de sigles i d'abreviatures i un índex onomàstic.

LA HISTÒRIA DE LA FAMÍLIA BORJA

Els Borja eren una família noble valenciana establerta des de la reconquesta a València i a Xàtiva. Més endavant, en ésser nomenat papa Alfons de Borja com a Calixt III (1455), s'instal·laren a Roma.

Com indica el coordinador del volum a la nota editorial, les publicacions de Batllori entorn del llinatge Borja són tardanes, s'iniciaren la segona meitat dels anys cinquanta, quan l'autor ja s'havia establert a Roma i havia entrat en contacte amb els fons borgians de l'Archivio Segreto Vaticano, i s'han anat perllongant fins als nostres dies. El fet que un dels membres de la família

Borja, sant Francesc, fos jesuïta va desvetllar l'interès de Batllori per l' estudi d'aquesta família.

El capítol I d'aquest volum, intitulat *La família Borja*,¹² precisa minuciosament els orígens del llinatge Borja i el seu progressiu enaltiment (p. 3-141). S'articula en cinc assajos (p. 3-58, 1972; p. 59-77, 1976; p. 79-106, 1974; p. 107-24, 1972; p. 125-41, 1957) que glossen la genealogia del llinatge Borja del segle XIII al segle XVI; una exposició, feta en col·laboració amb Lluís Cerveró i Gomis, sobre el comte Dionís d'Hongria i els feus valencians dels Borja; la recerca dels vincles de parentiu dels Borja amb la família Escrivà; la història dels dos papes Borja: Calixt III i Alexandre VI; i l'aportació de documentació, amb els comentaris corresponents, sobre el naixement de Joan de Borja i Enríquez, tercer duc borgià de Gandia. Miquel Batllori narra amb tota mena de detalls les biografies dels personatges més rellevants del llinatge, posa especial interès en el caràcter dels protagonistes, i demostra un gran rigor a l'hora de documentar totes les dades.

El capítol II (p. 145-68) estudia l'ús del català a la cort romana de Calixt III, Alfons de Borja, i d'Alexandre VI, Roderic de Borja. Mitjançant tres assajos: el català a la cort romana (p. 145-55, 1982); el català literari dels Borja (p. 157-59, 1956) i la correspondència d'Alexandre VI amb els seus familiars i amb els Reis Catòlics (p. 161-68, 1956), Batllori té en compte la representació de la llengua catalana com a llengua de cort emprada pels papes Calixt III i Alexandre VI, els seus familiars i els col·laboradors més íntims. Durant aquells dos períodes de la història romana, Batllori, a través de la documentació trobada, postula que el català fou una de les llengües parlades per cortesans i curials provinents de terres de llengua castellana, o pel papa quan a ells s'adreçava. Altrament, el català literari dels Borja és el que es manifesta en el seu epistolari en llengua catalana, que ara Batllori està editant. Es tracta d'una sèrie de cartes privades en llengua catalana, amb pocs trets dialectals, encara que la major part dels autors i dels destinataris siguin

12. *Vid. supra* nota 2.

oriünds de València. Batllori n'ha estudiat el llenguatge i l'estil i ha cridat l'atenció sobre la presència d'un «català polit i humanístic» (p.159).

Quant a la correspondència d'Alexandre VI amb els seus familiars i amb els Reis Catòlics, Batllori ens proporciona un estudi sobre el recull documental més important d'Alexandre VI (segon papa Borja) en els anys 1493 i 1494. Batllori també apunta les línies generals d'aquesta documentació: les relacions polítiques amb França i amb Nàpols i amb els senyors italians; amb els reis Ferran i Isabel d'Aragó i Castella; l'amistat amb Giulia Farnese; el matrimoni i del duc de Gandia don Joan; les noces de don Jofré al regne de Nàpols; la invasió de Carles VIII o l'aliança del papa amb Alfons II de Nàpols i amb els Reis Catòlics. Així doncs, Batllori inspecciona l'envitricollat teixit de relacions i de maldecaps familiars que planaren, en el transcurs d'aquell lapse de temps, damunt la testa altiva i dominant de Roderic de Borja.

El capítol III (p. 171-243) congrega quatre assajos centrats en la política del segon papa Borja: el primer (p. 171-212, 1958), dedicat a Alexandre VI i a la casa reial d'Aragó (1492-1498) fou el discurs d'ingrés de Batllori a la Real Academia de la Historia de Madrid; el segon (p. 213-19, 1968) tracta les relacions político-religioses d'Alexandre VI amb Alfons II de Nàpols; el tercer (p. 221-25, 1964) versa sobre la bibliofília d'Alfons II de Nàpols; mentre que el quart (p. 227-43, 1959) està dedicat al legat d'Alexandre VI a Anagni el 1494, el cardenal Bernardino López de Carvajal.

Batllori mostra un papa àvid de protegir Itàlia amb una difícil política d'equilibris i amb una diplomàcia inspirada en la regla del *do ut des*, especialment estimada pels prínceps del Renaixement. En aquestes planes, Batllori fa una valoració de la política efímera i poc homogènia d'Alexandre VI com a cap espiritual de l'església catòlica i com a cap d'una família que volia consolidar el seu poder. D'aquesta conjuntura política i maquiavèlica observada per Batllori, la imatge d'Alexandre VI reflecteix l'espill d'un príncep del Renaixement, amb totes les tares del seu temps. El capítol IV (p. 247-58) conté un conjunt

de 6 notes crítiques dedicades a la família Borja (4) i a Alexandre VI (2). En darrer lloc, tanquen aquest volum tres apartats que recullen una nota editorial, un apèndix de sigles i abreviatures i un índex onomàstic.

Fins ara tota la bibliografia medieval de Batllori s'havia de consultar, fonamentalment, en articles publicats en revistes especialitzades, en miscel·lànies d'homenatge a historiadors europeus, en actes de congressos internacionals i en volums de Miquel Batllori que reunien estudis dedicats als segles XII-XX.¹³ En aquesta *Obra Completa*, a cura d'Eulàlia Duran i Josep Soler-vicens, i revisada pel propi autor, els estudis s'estructuren temàticament i es tradueixen al català. És a dir, no es tornen a publicar volums anteriors, sinó que es creen volums nous, destinats a fer més accessibles als estudiosos i al públic en general un conjunt de publicacions fins ara disperses que han de servir de referent a tots els medievalistes.

13. BATLLORI, Miquel. *Vuit segles de cultura catalana a Europa*. *Supra* nota 8; *A través de la història i la cultura*. Montserrat, (1979), 440 p., (Biblioteca Abat Oliba, 16.); *Orientacions i recerques: segles XII-XX*, (1983), 261 p., Barcelona, Curial.